

KAYI

Tarihî geleneğe göre
Osmanlı hânedanının
mensup olduğuna inanılan
Oğuz boyu.

Kâşgarlı Mahmud (XI. yüzyıl), bu boya listesinde Selçuklular'ın mensup bulunduğu Kınık boyundan sonra ikinci sırada yer vermiş ve onu Kayıg şeklinde zikretmiş, damgasını da göstermiştir. Eserini 1206 yılında tamamlamış olan Fahreddin Mübârek Şah'ın Türk kavimleri listesindeki "kayık" ismi de bu boyu ifade etmiş olmalıdır. Eski Türkçe'de hece sonundaki "g"ler Batı Türkçesi'nde düştüğü için bu ad da "kayı" şeklini almıştır. Nitekim Reşîdüddin Fazlullah bu boyu kayı şeklinde yazmakta, bunun "sağlam" mânasına geldiğini, ülüşünün "sağ karı yağrın", onkununun "şahin" olduğunu bildirmekte ve damgasını da vermektedir. Reşîdüddin ayrıca eserinin Türkler'in tarihi kısmında Oğuz hükümdarları olan Yavkuy-lar'ı (< Yabgular) Kayı boyuna bağlamıştır. Bundan dolayı Oğuz boyları listesinde Kayılar'a en şerefli boy olarak birinci sırada yer verilmiştir. Fakat Kayılar sadece Yabgular çıkarmakla kalmamışlar, Oğuzlar'ın İslâmiyet'ten sonraki tarihlerinde de önemli rol oynamışlardır. Gerçekten XVI. yüzyılda henüz göçebeliği tam olarak bırakmamış çok sayıda Kayı oymağı bulunmasına karşılık Anadolu'da birçok iskân yeri bu boyun adını taşımaktadır (doksan dört yer adı ile). Dolayısıyla Kayılar, Anadolu'nun fetih ve iskânında en önemli rolü oynamış birkaç boydan biridir. Orta ve Batı Anadolu'da onlarla mukayese edilebilecek başka boylara rastlanmaz. Nitekim XII-XIV. yüzyıllara ait bu doksan dört Kayı yer adından yedişer köy Kütahya ile Çankırı, altışar köy Konya, Kastamonu, Bolu ve Hamîd-ili (Isparta - Burdur illeri), dörder köy de Amasya, Ankara ve Çorum sancaklarında bulunmaktaydı. Bunlara göre de Kayılar'ın söz konusu zaman içinde adı geçen yörelere kümeler halinde geldikleri anlaşılmaktadır. Bu gelenlerden XVI. yüzyılda göçebe hayatını henüz bırakmamış olanlardan en büyükleri Konya, Denizli ve Menteşe (Muğla) bölgelelerinde yaşayan oymaklardır.

Konya bölgesindeki Kayı oymağı Lârende ile (Karaman) Ereğli şehirleri arasındaki Bayburt kazasında sakindi. Bu oymağın II. Bayezid devrinde çiftçilik yaptığı on kadar ekinliği (mezraa) vardı. Bu ekin-

likler devlet tarafından onların yurtları sayılmıştır. Yavuz Sultan Selim devrinde 680 vergi nüfuslu olan Kayılar'ın hepsi "sipahi oğulları" idiler. 1547 yılında bunlardan bir kısmının daha önce belirtilen altı köyden ayrı olarak Kapanlar, Gökköy, İbrâhim, Divâneler ve Gebeciler adlı köylere yerleştiği tesbit edilmiştir.

XVI. yüzyılda en büyük Kayı oymağı Denizli'nin kuzeyinde Kaş Yenicesi, Aydos ve Şeyhli kazalarında bulunuyordu. Kanûnî Sultan Süleyman devrinde bu Denizli Kayıları otuz beş köyde yurt tutmuşlardı. Kayı ismini taşımayan bu otuz beş köyde 1123 evli, 233 de bekâr vergi nüfusu yaşamakta olup devlete her yıl 42.000 akçe vergi ödemekteydiler.

Denizli Kayıları'nın bir uzantısı olduğunda şüphe bulunmayan Menteşe Kayıları ise Köyceğiz ile Ayasuluk (Selçuk) arasında sakindiler. Yavuz Sultan Selim devrinde on dört obaya ayrılan ve 892 vergi evine sahip olan Menteşe Kayıları'nın 1553 yılında vergi evleri 1034'e yükselmiştir. Bunların da yurt tuttıkları köylerden hiçbirisi Kayı adını taşımıyordu. Ayrıca sancakta bulunan Kayı köyünden hiçbirinin adı bugüne kadar gelmemiştir.

Nüfusça kalabalık olan bu Kayı oymaklarından başka Hamîd-ili sancağının Eğirdir kazasında daha önce zikredilen altı köy dışında 118 vergi nüfuslu bir Kayı oymağı daha yaşamaktaydı. Ayrıca yine XVII. yüzyılda Saruhan, Karahisarısâhib (Afyon), Sis (Kozan) ve Ankara sancaklarında da nüfusları az Kayı oymakları vardı.

Kayılar'dan bir kol da Anadolu'ya göç etmeyerek Hazar ötesi Türkmenleri içinde kalmıştır. Bunlardan Göklen ulusu arasında yer alanlar XIX. yüzyılın son çeyreğinde yirmi dört obadan meydana gelmekteydiler ve fazla bir nüfusa sahip değillerdi. Öte yandan bu Kayılar Osmanlı hânedanının kendi boylarından çıktığına inanılmaktaydılar.

Osmanlı hânedanının Kayılar'la ilişkisi hakkında çeşitli iddialar vardır. Ancak Ertuğrul ve Osman beylerin idaresindeki oymağın Oğuz (Türkmen) asıllı olduğunda yerli ve yabancı kaynaklarda tam bir ittifak görülmektedir. Buna karşılık Osmanlı hânedanının Kayı boyuna mensup olduğu iddiasının II. Murad devri tarihçilerinden Yazıcıoğlu Ali'ye ait olduğu zannedilmektedir. Yazıcıoğlu'nun Osmanlı hânedanını Kayı boyuna bağlaması bu boyun Oğuz-eli'nin en asil boyu sayılmasından ileri gelmiş olmalıdır. Bu yakıştırmayı XV. yüzyıl tarihçilerinden Edirneli Rûhî, on-

dan daha sonra diğer bazı tarih yazarları da almıştır. Ortaya atılan bu rivayet Şükrullah gibi tarihçiler tarafından işitilmek suretiyle eserlerine konulmuş, dolayısıyla Oğuzlar'ın nesebi hakkında bilgi sahibi olmadıklarından Kayı Han'ı Gün Han'a değil, Gök Alp'e (Han olacak) bağlamışlardır. Bununla beraber Osmanlı hânedanının Kayı boyuna mensup olması da mümkündür. Osmanlı hânedanının kendisini Oğuz-eli'ne ve Kayı boyuna mensup göstermeye büyük önem vermesi ise bunun benimsenmiş olduğunun bir göstergesidir. Oğuzlar'a yakın ilgi duyan II. Murad'ın sarayında Dede Korkut destanlarını okuyan ozanlar bulunduğu ve paralarına Kayı boyunun damgasını koydurduğu bilinmektedir. II. Murad'dan önce paralarına Kayı damgasını vurduran veya onu başka şekilde kullanan bir Osmanlı hükümdarı ise yoktur. II. Murad'dan sonra paralara Kayı damgası vurulmamış olmakla birlikte bu damga uzun bir süre silâhlara işlenmiştir. Topkapı Sarayı'nda silâh müzesi kısmındaki her türlü silâh üzerinde Kayı damgasını görmek mümkün olduğu gibi XVI. yüzyıla ait toplar üzerinde de aynı damga yer almaktadır. Ayrıca II. Murad'ın torunlarının Oğuz Han ve Korkut isimlerini taşımış olması da atalarına karşı duydukları ilgiden kaynaklanmış olsa gerektir.

Karakeçililer'in ise Kayı boyu ve Osmanlı hânedanı ile akrabalıkları şüphelidir. Yurtları Kırşehir yöresinde olup bugün de kendi adları ile anılmaktadır. Bu yurtlarında otururlarken "Ulu Yörük" Türkleri topluluğuna mensupular. Karakeçililer önce Haymana yöresine, oradan XIX. yüzyılda şimdiki yurtları olan Eskişehir yöresine göç etmişlerdir. Söğüt'teki Ertuğrul Gazi'nin türbesini ziyaret etmeleri de bu yeni yurtlarına geldikten sonra başlamış, Osmanlı Hükümdarı II. Abdülhamid Karakeçililer'in bu ziyaretlerinden çok duygulanmıştır. Nitekim onların ziyaretlerine resmî bir mahiyet verildiği gibi çocuklara Ertuğrul adı konmaya başlanmış, Ertuğrul marşı bestelenmiş, Ertuğrul Alayı teşkil edilmiştir. Bu alayın mensuplarını Alman İmparatoru Wilhelm'e öz akrabaları olarak takdim eden II. Abdülhamid böylece bugün de devam eden bir geleceği başlatmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Divânü lugâti't-Türk Tercümesi, I, 55-56; Fahreddin Mübârek Şah, *Târih* (nşr. E. D. Ross), London 1927, s. 47 ve eserin sonundaki fotokopi; Reşîdüddin, *Câmi'u't-tevârih* (nşr. Behmen Kerîmî), Tahran 1338, I, 39; a. e., TSMK, Hazine, nr. 1653, vr. 385^b, 387^a; Yazıcızâde Ali, *Târih-i*

KAYI

Âl-i Selçuk, TSMK, Revan Köşkü, nr. 1390, s. 24; a.e. (nşr. M. Th. Houtsma), Leiden 1902, s. 218; *Rûhî Târihi (TTK Belgeler, XIV/18 [1992])* içinde, tıpkı basımı ile birlikte, nşr. Halil Erdoğan Cengiz – Yaşar Yücel), s. 370-375; Şükrullah, *Behcetü't-tevârih (Osmanlı Tarihleri* içinde, trc. Nihal Atsız), İstanbul 1949, s. 53; Bayatî Hasan b. Mahmud, *Câm-ı Cem-âyin* (a.e. içinde, s.nşr. Fahrettin Kırzioğlu), s. 382-383; A. Vambery, *Travels in Central Asia*, London 1861, s. 347-355; Ch. Marvin, *Merv*, London 1883, s. 49, 57, 65, 86; İsmâil Gâlib, *Takvim-i Meskû-kât-ı Osmâniyye*, İstanbul 1307, s. 31, 33; Halil Edhem [Eldem], *Meskûkât-ı Osmâniyye*, İstanbul 1334, s. 49, 58, 68; J. Marquart, *Über das Volkstum der Komänen, Osttürkische Di-alektstudien*, Berlin 1914, s. 39 vd., 53, 187; V. Minorsky, "Hudûdulâlem", *GMNS*, s. 284-285; A. Zeki Velidî Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1946, s. 138, 140, 466 vd.; a.mlf., *Oğuz Destanı: Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili*, İstanbul 1972, s. 53-63; Faruk Sümer, *Oğuzlar*, İstanbul 1980, s. 261-281, 423-425, 461; a.mlf., "Osmanlı Devrinde Anadolu'da Kayılar", *TTK Belleten*, XII/47 (1948), s. 575-615; a.mlf., "Kayı", *İA*, VI, 459-462; M. F. Köprülü, "Osmanlı İmparatorluğunun Etnik Menşei Mes'eleleri", *TTK Belleten*, VII/28 (1943), s. 219-284.

FARUK SÜMER

KAYIKÇI KUL MUSTAFA

XVII. yüzyıl Türk saz şairi.

Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Doğduğu yer ve tarih bilinmemekte, sadece ölümünün 1068'den (1658) sonra olduğu tahmin edilmektedir. Gençliğinde Murat Reis'in (ö. 1018/1610) yanında Cezayir'de Garp ocaklarında bulunduğu için Kayıkçı lakabını aldığı söylenmektedir. Daha sonra İstanbul'a gelip Yeniçeri Ocağı'na girmiş ve birçok savaşa katılmıştır. Şiirlerinde Şam'a ve Halep'e gittiğini belirtmekte. Çukurova'dan bahsetmesi Adana taraflarında da bulunduğunu göstermektedir (Köprülüzâde Mehmed Fuad, *Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi*, s. 24). Katıldığı savaşlarda gördüklerini, bunlar hakkındaki duygu ve düşüncelerini şiirlerinde dile getirmesi ve yaşadığı devrin tarihî ve sosyal olaylarını ele alması bakımından saz şairleri arasında önemli bir yer edinmiştir. II. Osman'ın şehid edilişi, İran Şahı I. Abbas'ın Bağdat'ı zaptetmesi, IV. Murad'ın Revan Seferi, Bağdat'ı kuşatması ve alması, IV. Murad'ın ölümü ve Sultan İbrâhim'in padişah olması, Halep Valisi Abaza Hasan Paşa'nın isyanı gibi konularda şiirler söyleyen şair zaman zaman döneminin diğer olaylarıyla da ilgilenmiş ve haklarında manzumeler düzenlemiştir. Şiirlerinde yer alan olaylar onun 1609'dan önce şiir yazmaya başladığını ve

1658'den sonraki bir tarihte öldüğünü göstermektedir. Hemen hemen aynı tarihî olaylar üzerine şiirleri olan ve bir şiirinde Kuloğlu Mustafa ve Gedâyî ile beraber Kayıkçı Kul Mustafa'yı da anan Kâtibî'nin Kul Mustafa'nın çağdaşı ve arkadaşı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca saz şairlerinden Bursalı Halil ile (ö. 1046/1636) karşılıklı şiirler söylediği de bilinmektedir. Evliya Çelebi, yaşadığı dönemin çöğür çal-mada usta âşıkları arasında Kayıkçı Kul Mustafa'yı da anmaktadır (*Seyahatnâme*, I, 637-638; V, 283). Büyük bir şöhrete kavuştuğu anlaşılan Kul Mustafa başta Gevherî olmak üzere aynı dönemde yetişen birçok saz şairini etkilemiştir (Köprülüzâde Mehmed Fuad, *Türk Saz Şairleri*, s. 125-126). Günümüz halk türkûleri arasında seslendirilen Kayıkçı Kul Mustafa'nın şiirleri daha kendi sağlığından itibaren yeniçeri ortalarında, serhat boylarında ve halk arasında yaygın biçimde okunmuş-tur.

Şiirlerindeki vezin ve durak kusurları, kafiye ve rediflerinde ses yetersizlikleri bazı saz şairlerinde de görülmekle beraber Kul Mustafa'yı diğerlerinden ayıran fark bilhassa tarihî olayları dile getirirken zaman zaman şiiriyetten iyice uzaklaşıp kuru bir anlatıma yönelmesidir. Halk zevkine bağlı, sade ve tabii bir söyleyişin görüldüğü koşma ve türkülerinde daha başarılıdır. Şairin Karacaoğlan'ı etkilediği söylenmekle beraber (Köprülüzâde Mehmed Fuad, *Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi*, s. 10; Eren, s. 67, 73) son araştırmalarla Karacaoğlan'ın XV. yüzyıl sonu ile XVI. yüzyıl başlarında yaşadığı görüşü ağırlık kazandığı dikkate alınarak aksine Kul Mustafa'nın Karacaoğlan'dan etkilenmiş olması düşünülebilir.

Kayıkçı Kul Mustafa'nın şöhretinin yayılmasını sağlayan en önemli şiiri "Genç Osman Destanı"dır. IV. Murad'ın Bağdat Seferi'nde bir müfreze kumandanı olan ve büyük yararlıklar gösteren Genç Osman, yaptığı hücumların birinde düşman kalesinden atılan bir okla yaralanıp Dicle'ye düşerek şehid olur. Kul Mustafa, şehâdetiyle bütün orduyu yasa boğan Genç Osman için hamâset duygularını ön planda tutarak etkili bir şiir söyler. Bu kahramanlık destanı daha sonra bazı efsanelerin ve "Genç Osman Hikâyesi"nin doğmasına kaynaklık etmiştir. Türkmen, Anadolu (Çankırı, Karaman, Muduru, Konya) ve Bağdat varyantları bulunan Genç Osman Hikâyesi üzerinde M. Fuad Köprülü geniş bir araştırma yapmıştır (bk. bibl.).

Kul Mustafa'nın, IV. Murad'ın Revan Seferi için söylediği ve Şah Abbas'a hitaben, "Vaktine hâzır ol ey Acem şâhı / Mağribden üstüne asker geliyor / Yakacaktır tâcın ile tahtını / Sultan Murad Han'dır kendi geliyor" dörtlüğüyle başlayan ve, "Elli bin de benim benim deyiçi / Altmış bin de şirin cana kıyıcı / Yetmiş bin de siyah postal giyici / Seksen bin de Tatar Han'dan geliyor" mısralarıyla savaşa katılan kuvvetleri sayıp döktüğü manzumesi (a.g.e., s. 9), Türk halk şiirinde bir gele-neğin ilk örneklerinden kabul edilmektedir. Daha sonra birçok halk şairi tarafından benzerleri söylenen ve "yürüyüş destanı" adını alan bu şiirlerde düşman üzerine yürüyen kuvvetlerin birer birer sayı-mı ordunun büyük bir şevk içinde savaşa girmesine, kendine güveninin artmasına ve heybetli görünmesine vesile olmuştur. Kayıkçı Kul Mustafa'nın şiirlerine XVIII. yüzyıla ait bazı mecmua ve cönklerde de rastlanması, bu şiirlerin başta saz şairleri olmak üzere halk arasında da uzun süre yaşadığını göstermektedir.

Kayıkçı Kul Mustafa'nın şiirleri üzerinde ilk ciddi ve kapsamlı çalışmayı M. Fuad Köprülü yapmış ve onun otuz iki şiirine yer vermiştir. Daha sonra Hasan Eren *Türk Saz Şairleri Hakkında Araştırmalar* adlı eserinde Köprülü neşrinde yer almayan kırk üç şiirini daha yayımlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 637-639; V, 283; Çankırlı Ahmed Talat, *Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i*, İstanbul 1928, s. 123-124; Köprülüzâde Mehmed Fuad, *Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi*, İstanbul 1930; a.mlf., "Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi Hakkında Yeni Vesikalar", *Atsız Mecmua*, sy. 10, İstanbul 1932, s. 239-246 (her iki yazı için bk. Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları II*, s. 229-326); a.mlf., *Türk Saz Şairleri*, Ankara 1962, s. 125-126, 151-158; Hasan Eren, *Türk Saz Şairleri Hakkında Araştırmalar I*, İstanbul 1952, s. 57-100; Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1970, s. 422-423; Nihad Sâmi Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1979, II, 706-707; Hikmet Dizdaroğlu, "Genç Osman Destanı Üzerine Bir Açıklama", *TFA*, XVIII/360 (1979), s. 8701-8704; M. Cavid Bay-sun, "Bağdat", *İA*, II, 207; Fahir İz, "Kul Muştâfa", *EP* (Fr.), V, 360; "Kayıkçı Kul Mustafa", *TA*, XXI, 421-422; M. Sabri Koz, "Genç Osman Hikâyesi", *TDEA*, III, 321-322; a.mlf., "Kayıkçı Kul Mustafa", a.e., V, 237.

NURETTİN ALBAYRAK

KAYIKÇIOĞLU, Sâdik Vicdânî

(bk. SÂDİK VICDÂNÎ).